

EVOLUȚIA ISTORICĂ A PERSOANEI JURIDICE SUB ASPECTUL RESPONSABILITĂȚII EI

Violeta COJOCARU, Tudor ULIANOVSKI

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

According to the doctrine on this matter, the legal person is defined as being the collective subject of law, meaning a group of people, which, fulfilling conditions required by law is entitled of subjective rights and civilian liabilities. The component elements of the legal person are self-organization, a distinct property ownership and a strictly definite objective, determined in agreement with the general interest of the group.

In principle, every branch of the law regulates a specific form of liability, giving, therefore, the premises for a large variety of types of liabilities: political liability (i.e. constitutional parliamentary liability), civil liability, criminal liability, administrative, and others. In order for the legal liability to occur, there is a need for a cumulative existence of certain pre-conditions: the illegal act, the socially endangering result, guilt and the link between the act and the result.

In the course of time, there have been various approaches to the legal person and its liability. Hence, the main argument of the classic approach was in favour of non-liability of the legal person and put the grounds of the fiction theory of legal persons in the civil law. According to this theory the only true subject of law can be the human being, thus making legal persons fictive subjects, which could not have been liable in civil law. Eventually, the fiction theory has been abandoned and another theory was developed – the reality theory. This approach was based upon the criminal and civil liability of legal persons. In this case, the roman private law regulated that a legal person could only commit illegal acts, but also envisioned special penalties for them. The classic private Roman law distinguished between the rights and obligations of corporations and its members separately. De facto, the illegal action imputed to the victim was not directed toward the author of the illegal act, but also against the entity that has profited behind the act. In this case, the victim could have been a corporation, in order to get the reparation of damages.

The distinction made by the jurisconsulti between the rights and obligations of a corporation and its members, represented a turning point for the creation of a notion of civil and criminal liability of legal persons in the following centuries, which formed the basics of the Roman-German law system.

From the legislative perspective, the most important legal norm before the French Revolution, which regulated the institute of a legal person, was the French „Ordonance” regarding the civil and criminal justice from 1670, which codifies the French best practices in the 17th century and confirms the modern theory, according to which legal persons can commit illegal acts and be sanctioned for doing them. These principles of the 1670 Ordinance have governed the matter of civil and criminal liability of legal persons until the French Revolution of 1789, in accordance with the majoritarian doctrine, which continued to plead for the principle of liability of legal persons, generated by the reality theory of a legal person (also known as the organic theory).

E. Zitelmann considered the legal person has a common will composed by the wills of each of its members, „the body of a person being an irrelevant feature for its personality, this depending solely on the efficiency of its owned will”

The civilist theories with regards to the legal nature of collective entities have also had an effect on the criminal doctrine, which brought back the discussion of the matter of their criminal liabilities. In this sense, the theory of real personality of associations, developed by Gierke, which considered legal persons as capable of both will and action, constituted a strong fundament for certain authors, who, against the dominant doctrines of their time, have tried to accredit the idea of criminal liability of legal persons (F. Von. Liszt, A. Mestre, E. Hafterm, R. Busch, etc.).

The issue of criminal and civil liability of the legal persons was included on the working agenda of several international fora. Hence, in the Criminal Anthropology Congress of 1892, in Brussels, G. Tarde tried to demonstrate that the expansion of the association phenomenon will further determine the solidarity of any nature between the illegal act and its liability. An important moment in this sense was brought up during the Congress of the International Criminal Law Association in Bucharest, in 1929, an association which was founded by the well-known practitioner of Romania - Vespasian Pella. The resolution adopted at the aforementioned Congress stated that „considering that the legal order of any society could be greatly affected when the activity of a legal person constitutes a violation of criminal law”, has recommended the establishment in the domestic legal system of certain efficient measures of social defense against legal persons, in case of illegal acts oriented towards the satisfaction of collective interest of these persons. At the same time, this document stated the point of view that the application of this measure of social defense must not exclude the possibility of engaging of the individual criminal and civil liability, for the same illegal act, of the individuals that have administrative functions in the legal persons, or who have committed the illegal act using tools provided by the legal person.

Potrivit doctrinei în materie, persoana juridică este definită ca fiind subiectul colectiv de drept, adică un colectiv de oameni care, întrunind condițiile cerute de lege, este titular de drepturi subiective și obligații civile [1].

Elementele constitutive ale persoanei juridice sunt organizarea de sine stătătoare, un patrimoniu distinct (propriu) și un scop propriu, determinat și în acord cu interesul general [2].

Responsabilitatea socială are diferite forme de manifestare: responsabilitatea morală, socială, responsabilitatea religioasă, politică sau juridică. Deși, tradițional, conceptul responsabilității a fost plasat pe terenul moralei, cercetările din domeniul dreptului scot în evidență necesitatea conturării conceptului de responsabilitate și în planul dreptului. Printr-o gândire reduționistă (constând, în principal, în reducerea dreptului la dreptul penal, prin înțelegerea rolului său doar într-un cadru protectiv-represiv), s-a considerat mult timp că dreptului nu i-ar fi caracteristică decât categoria de răspundere. Dreptul nu ar acționa decât după ce s-a săvârșit fapta periculoasă.

Abordând noțiunea răspunderii, nu putem să nu revenim la ideea, potrivit căreia, pentru ca funcționarea răspunderii juridice, ca instituție specifică dreptului, să poată fi legată de scopurile generale ale sistemului juridic, este nevoie să existe credința că legea poate crea, ca stare de spirit, în conștiința destinatarilor săi sentimentul responsabilității.

Sensul frecvent al noțiunii de răspundere, indiferent de forma sub care se manifestă, este acela de obligație de a suporta consecințele nerespectării unor reguli de conduită, obligație ce incumbă autorului faptei contrare acestor reguli și care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea fapte [3].

În principiu, fiecare ramură a dreptului cunoaște o formă de răspundere specifică, existând astfel mai multe forme de răspundere juridică: răspunderea juridică cu caracter politic (răspunderea constituțională a parlamentului), răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea administrativă, răspunderea disciplinară etc.

Disciplinele juridice de ramură se ocupă în mod special de stabilirea condițiilor răspunderii în fiecare ramură a dreptului.

Pentru ca răspunderea juridică, în oricare dintre formele sale, să se declanșeze, este nevoie de existența cumulativă a unor condiții: conduita ilicită, urmarea socialmente periculoasă, vinovăția și legătura causală dintre faptă și urmarea socialmente periculoasă.

Răspunderea penală, ca formă a răspunderii juridice, poate fi definită ca fiind însuși raportul juridic penal de constrângere, născut ca urmare a săvârșirii infracțiunii, între stat – pe de o parte, și infractor – pe de altă parte, raport complex, al cărui conținut îl formează dreptul statului, ca reprezentant al societății, de a trage la răspundere pe infractor, de a-i aplica pedeapsa prevăzută pentru infracțiunea săvârșită și de a-l constrânge să o execute, precum și obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune pedepsei aplicate, în vederea restabilirii ordinii de drept și restaurării autorității legii [4].

Principalul argument al autorilor clasici în favoarea non-responsabilității penale a entităților colective își găsește originile în teoria ficțiunii persoanelor juridice, din dreptul civil, teorie care s-a bucurat de o largă audiență în sec. al. XIX-lea. Potrivit acestei teorii, subiect de drept veritabil nu poate fi decât ființa umană, persoanele juridice nefiind decât niște subiecți fictivi, recunoscuți ca atare pentru a răspunde necesității de a identifica un titular al anumitor drepturi patrimoniale.

Deși această teorie s-a născut în sfera dreptului civil pentru a rezolva unele raporturi de natură patrimonială și ar fi trebuit să rămână străină dreptului penal [5], ea a marcat o parte importantă a doctrinei penale, care considera că persoana juridică nu poate comite infracțiuni. Chiar în doctrina relativ recentă unii autori susțin că, „ființa fictivă, nedispunând prin ea însăși nici de voință și nici de libertate, nu poate comite o faptă ilicită și nici nu poate cunoaște închisoarea” [6].

Deoarece teoria ficțiunii a fost în cele din urmă abandonată, chiar în sfera dreptului civil, s-a conturat teoria potrivit căreia persoanele juridice răspund din punct de vedere penal, fiind cunoscută sub denumirea de teoria realității [7].

În prezent, persoanele juridice joacă un rol capital în toate domeniile vieții economico-sociale, iar acest rol nu ar putea fi îndeplinit de entități fictive. Persoanele juridice se bucură de recunoașterea capacității juridice în majoritatea ramurilor de drept, au un patrimoniu propriu, distinct de patrimoniile membrilor care le compun, au drepturi și obligații distincte de cele ale membrilor, așa încât existența lor este o realitate, atât în plan social, cât și în plan juridic [8].

Chiar și considerente de ordin istoric și de drept comparat ne îndreptătesc să afirmăm că persoanele juridice răspund din punct de vedere penal.

Astfel, în dreptul roman privat există numeroase texte, de la Legea celor XII Table și până la Novela lui Majorian din anul 458, care oferă detalii referitoare la corporațiile existente, la drepturile și obligațiile acestora, precum și la delictele pe care le puteau comite și la sancțiunile aplicabile.

Chiar dacă dreptul roman nu cunoștea noțiunea de persoană juridică, erau recunoscute anumite drepturi subiective grupurilor de persoane și se făcea distincția între drepturile și obligațiile corporației și cele ale membrilor acesteia [9].

Deși aproape toți autorii recunosc existența capacității juridice a corporațiilor în dreptul roman, nu există în doctrină o părere unanimă în privința admiterii de către juriștii romani a răspunderii penale a persoanelor juridice.

Unii autori consideră că în dreptul roman actele comise de către majoritatea membrilor grupului erau considerate ca fiind comise de către entitatea colectivă (*universitas*).

Pornind de la acest fapt se apreciază că posibilitatea ca o persoană juridică să comită o infracțiune și să fie sancționată era o realitate în dreptul roman [10].

Această teză se bazează pe câteva texte ale jurisconsultilor. Astfel, în ceea ce privește *actio metus* (acțiune bazată pe violență), Ulpian arată că edictul referitor la această acțiune se aplică indiferent dacă este vorba de o persoană fizică, de stat, de o curie sau de un colegiu [11].

În dreptul roman, o persoană juridică nu doar că putea comite o infracțiune, dar existau și acțiuni cu caracter penal împotriva acesteia [12].

În sprijinul acestei afirmații este prezentat și un exemplu de acțiune penală îndreptată împotriva orașului Cheronea. O crimă împotriva romanilor fusese săvârșită de către unii dintre locuitorii orașului, fără a fi însă implicată întreaga comunitate. Totuși, orașul vecin a acuzat Cheronea de implicare în comiterea crimei, ceea ce a ocazionat un proces penal îndreptat împotriva localității. La sfârșitul procesului, orașul a fost declarat nevinovat, ceea ce l-a salvat de la pedeapsa distrugerii. Acest caz demonstrează admisibilitatea răspunderii penale a orașelor [13].

În anul 458 d.Ch. este edictată Novela lui Majorian, care interzice pronunțarea unor condamnări penale împotriva unei curii [14]. Autorii care susțin existența răspunderii penale a persoanelor juridice în dreptul roman apreciază că această reglementare nu infirmă teza lor, ea fiind determinată de aceleași considerente ca și afirmația lui Ulpian referitoare la imposibilitatea exercitării unei *actio dolo* împotriva municipiilor. La data apariției Novelei, curiile își pierduseră în orașe aproape orice importanță; pe de altă parte, textul lui Majorian ar fi o normă cu caracter de excepție, care lasă să subziste dreptul comun în materie, adică răspunderea penală a persoanelor juridice [15].

Dreptul roman clasic distingea între drepturile și obligațiile corporațiilor și cele ale membrilor acestora [16]. Recunoscând drepturi și obligații pentru persoanele juridice, dreptul roman recunoștea și posibilitatea angajării răspunderii civile a acestora.

Nu aceeași era soluția în cazul răspunderii penale. Deși era incontestabilă utilizarea în unele situații a *actio quod metus causa* împotriva unei corporații, această acțiune nu avea o natură penală. În practică, acțiunea era acordată victimei nu doar împotriva autorului violenței, ci și contra celui care a profitat de aceasta, victima putând fi și o corporație, în scopul de a obține repararea prejudiciului [17].

Distincția făcută de jurisconsultii între drepturile și obligațiile corporației și cele ale membrilor acesteia a constituit un punct de plecare în apariția instituției răspunderii penale a persoanelor juridice în Evul mediu.

Dreptul germanic, la fel ca majoritatea sistemelor juridice ale societăților în formare, recunoștea și promova ideea de răspundere colectivă, deoarece ideea de comunitate juca un rol primordial în organizarea acestei societăți, pământurile, spre exemplu, împărțindu-se între familii, și nu între indivizi.

Corporația germanică rezultată din relații de rudenie sau din legături teritoriale este însă diferită de *universitas* romană, subiect de drept creat de legiuitor ca o ficțiune, pentru a răspunde unor necesități de ordin juridic și practic. Dreptul germanic considera că adevărații subiecți de drept sunt atât corporațiile, cât și indivizii [18].

Deoarece statul nu exista sau era puțin dezvoltat, clanul familial putea să ceară răzbunarea răului cauzat unuia dintre membrii săi, dar, în același timp, răspundea pentru delictele comise de aceștia. Atunci când răzbunarea privată a lăsat loc sistemului *compoziției* [19], aceasta din urmă era datorată de clanul din care făcea parte infractorul și se împărțea între membrii clanului cărui îi aparținea persoana ofensată, pedeapsa având mai mult o funcție socială decât una individuală [20].

Chiar după formarea statelor răspunderea colectivă nu a dispărut, statul recent format nedispunând de mijloacele necesare asigurării respectării drepturilor indivizilor, aceștia din urmă grupându-se în clanuri familiale și triburi în scopul garantării unei protecții reciproce.

Ulterior, puterea incapabilă să reprime delictele individuale și să asigure stabilitatea în statele în formare creează comunități responsabile pentru delictele săvârșite de membrii acestora. În anul 595, Clotaire al II-lea a grupat toate familiile în *centurii și curii* și a instituit răspunderea acestora pentru infracțiunile comise pe teritoriul lor [21].

Promovarea sistemului răspunderii colective de către dreptul germanic nu era determinată exclusiv de organizarea social-politică, ci își găsea în egală măsură rațiunea în funcțiile pedepsei. Dreptului germanic îi era străină ideea de vinovăție, luându-se în considerație pentru stabilirea pedepsei rezultatul produs. Dacă un prejudiciu social sau individual a fost cauzat, se impunea aplicarea unei sancțiuni pentru repararea acestuia.

În condițiile în care prevala aspectul reparativ al sancțiunii, caracterul ei colectiv era o necesitate, deoarece atâta timp cât bunurile se aflau în proprietatea grupurilor, și nu a indivizilor, o sancțiune reparativă nu putea fi eficace decât dacă era aplicată grupului, fiind lipsită de sens obligarea la repararea prejudiciului doar a persoanei care a comis delictul [22].

Ideea germanică de răspundere colectivă a fost preluată de glosatori, care au încercat să o concilieze cu principiile dreptului roman.

Secolele XII–XIV au fost marcate de o dezvoltare importantă a studiilor latine, fiind perioada renașterii dreptului roman. Glosatorii, studiind textele din *Corpus Iuri Civilia*, s-au aplecat și asupra corporațiilor și a problemei răspunderii penale a acestora, necreând o teorie a persoanei juridice, ci limitându-se doar la a stabili în fiecare caz dacă autorul faptei era un *actor singulorum* sau o *universitas* [23].

Până la sfârșitul sec. al XII-lea, concepția romană a personalității fictive a corporațiilor a dispărut în fața ideii germanice de ființă colectivă, reală și responsabilă [24].

Viziunea glosatorilor privind răspunderea penală a persoanelor juridice a fost sintetizată de către Johannes Bassianus prin enunțarea criteriilor de distincție între răspunderea penală a persoanei juridice și răspunderea penală a membrilor acesteia: se putea aplica o pedeapsă corporativă dacă membrii *universitas* acționau colectiv; se reținea, în schimb, o răspundere individuală dacă fiecare dintre membrii grupului a acționat în nume propriu [25].

Delictul corporativ presupunea o acțiune colectivă care avea la bază o hotărâre derivând dintr-o deliberare statutară. Nu era necesar pentru aceasta ca decizia să fi fost luată în unanimitate, hotărârea majorității membrilor și chiar decizia organului de conducere al corporației fiind suficientă pentru angajarea răspunderii acesteia. Răspunderea penală a entităților colective putea fi angajată cu privire la actele pe care majoritatea membrilor sau organelor de conducere le-au propus sau pe care le-au ratificat ulterior [26].

Glosatorii nu au conceptualizat ideea de persoană juridică și de răspundere a acesteia, deși au admis ideea răspunderii penale corporative, demersul lor fiind însă continuat de către post-glosatori.

Canoniștii au dezvoltat treptat o teorie a corporației, ajungându-se la elaborarea unui concept tehnico-juridic de persoană juridică.

Ideile canoniștilor privind posibilitatea existenței delictului corporativ și organizarea unui sistem de angajare a răspunderii penale a persoanelor juridice au fost preluate și dezvoltate de post-glosatori.

Aceștia au acceptat ideea canoniștilor privind natura fictivă a persoanei juridice, dar au admis concomitent existența capacității juridice a acesteia. Din momentul recunoașterii existenței capacității de voință și acțiune a persoanei juridice, existența capacității delictuale apare ca un corolar al acestora.

Expresia acestui curent se regăsește în analiza realizată de Bartolus de Sassoferrato (1314-1357), care a dominat gândirea juridică până la finele sec. al XVIII-lea. Acesta recunoștea, ca de altfel și alți contemporani, caracterul fictiv al persoanei juridice, dar numai în plan social, în plan juridic aceste persoane fiind realități înzestrate cu capacitate de acțiune [27].

Astfel, capacitatea delictuală a persoanei juridice nu este identică cu cea a persoanelor fizice, deoarece, dacă există infracțiuni care nu pot fi săvârșite decât de către un individ, există altele al căror autor nu poate fi decât o comunitate. O entitate colectivă poate săvârși, în general, orice infracțiune ce poate fi săvârșită de către un individ, chiar dacă această infracțiune nu are nici o legătură cu obiectul său de activitate, numărul de fapte care nu pot avea ca autor decât o persoană fizică (viol, bigamie etc.) fiind relativ restrâns.

Pe de altă parte, capacitatea delictuală a persoanei juridice o depășește uneori pe cea a persoanei fizice, deoarece ea dispune de mijloace de acțiune mai puternice și mai variate [28].

Pornind de la aceste considerente, Bartolus a făcut o distincție între infracțiunile specifice persoanei juridice și infracțiunile nespecifice acesteia.

Infracțiunile specifice persoanei juridice sunt cele comise prin acte strâns legate de esența și conținutul activității unei corporații, ele presupunând existența unei capacități care nu poate aparține decât unei entități colective (de exemplu, fapta persoanei juridice care, având dreptul de administrare a justiției, îl exercită în afara jurisdicției sale, fapta de a încasa taxe care nu îi sunt datorate, fapta de a emite acte normative cu depășirea atribuțiilor, denegarea de dreptate etc.).

Infracțiunile nespecifice persoanei juridice sunt săvârșite prin acte care se află în afara principiului specialității capacității juridice a acesteia, ele nefiind strâns legate de exercitarea atribuțiilor sale. Aceste infracțiuni sunt comise în mod nemijlocit de o persoană fizică ce are calitatea de organ sau reprezentant al persoanei juridice (furt, omor etc.) [29].

Ca regulă generală se admitea că o corporație era ținută, chiar și din punctul de vedere al răspunderii delictuale, de decizia majorității membrilor persoane fizice.

În cazul delictelor specifice (*proprie*), răspunderea penală a persoanei juridice era angajată atât de hotărârea tuturor membrilor, cât și de decizia adoptată de majoritatea acestora. În cazul hotărârilor luate de majoritatea membrilor, era necesar ca aceștia să fi acționat cu respectarea normelor de organizare și funcționare a persoanei juridice, instituite la constituirea acesteia [30].

În cazul infracțiunilor (*improprie*), persoana juridică nu răspundea decât dacă și-a instigat agenții la comiterea infracțiunii ori a aprobat ulterior fapta comisă. Noțiunea de aprobare avea un sens foarte larg, fiind admisă și antrenarea răspunderii penale în cazul în care persoana juridică a avut cunoștință despre planul unuia dintre conducători de a comite infracțiunea și nu a făcut nimic pentru a o împiedica [31].

Pentru a fi exonerată de răspundere, persoana juridică trebuia să fi dezavuat în mod expres actul ilicit comis de către agenții săi [32].

Încadrarea unei infracțiuni în categoria delictelor proprii sau improprie se reflectă și în planul participației penale, deoarece, dacă era vorba despre un delict specific persoanei juridice, numai aceasta era urmărită ca autor, iar persoanele fizice puteau răspunde ca instigatori sau complici. Dacă era vorba despre o infracțiune improprie, de exemplu un omor sau un furt comis din ordinul sau cu ajutorul persoanei juridice, persoana fizică răspundea în calitate de autor, iar persoana juridică avea doar calitatea de instigator sau complice [33].

Cu privire la sancțiuni, post-glosatorii au pornit de la principiul, potrivit căruia persoanelor juridice trebuia să li se aplice aceleași pedepse ca și persoanelor fizice. Deoarece în epocă cele mai frecvente sancțiuni aplicabile persoanelor fizice erau pedepsele privative de libertate și pedeapsa capitală, transpunerea în practică a acestui principiu s-a dovedit dificilă.

În ceea ce privește imposibilitatea aplicării pedepsei închisorii în cazul unei persoane juridice, s-a decis că „atunci când o pedeapsă aplicabilă unei persoane juridice nu poate să o atingă în mod nemijlocit pe aceasta, pedeapsa va fi înlocuită cu o alta, de natură să-și realizeze scopul aflictiv” [34]. Astfel, când pedeapsa aplicabilă era închisoarea, aceasta urma să fie înlocuită cu o amendă, care prezenta și avantajul de a putea fi îndreptată numai împotriva membrilor responsabili de comiterea infracțiunii, spre deosebire de dizolvarea persoanei juridice, care îi afecta pe toți membrii, fără distincție.

Referitor la pedeapsa cu moartea, inițial, sub influența ideii de identitate între persoana juridică și suma membrilor acestora, s-a avansat ideea, potrivit căreia pedeapsa capitală era aplicabilă persoanei juridice, urmând a fi executați toți membrii săi. Această soluție extremă a fost înlocuită cu un alt sistem sancționator, potrivit căruia urma să se aplice pedeapsa cu moartea în cazul persoanelor fizice care au comis în mod nemijlocit infracțiunea, iar împotriva persoanei juridice trebuia pronunțată amenda [35].

Și acest sistem a fost repede abandonat, admitându-se că pedeapsa cu moartea era aplicabilă în cazul persoanelor fizice, moartea fiind în cazul acestora desființarea lor, în timp ce împotriva corporațiilor se aplica sancțiunea dizolvării, iar în cazul orașelor și comunelor se aplica pedeapsa distrugerii. Distrugerea materială aplicabilă în situația localităților era însoțită și de o desființare juridică, locuitorii pierzându-și toate drepturile și privilegiile, ajungând simpli vagabonzi [36].

S-a încercat, în același timp, găsirea unor soluții care să permită aplicarea sancțiunilor, astfel încât acestea să nu îi afecteze decât pe membrii vinovați de comiterea infracțiunii. Se făcea astfel o distincție între cei care au cooperat în mod direct la comiterea faptei și cei străini de săvârșirea acesteia, ultimii fiind exonerati de pedeapsă.

De exemplu, începând din 1276, la Padova, minorii, văduvele și septuagenarii nu erau obligați să contribuie la plata amenzilor aplicate colectivității, iar la Modena, în anul 1327, minorii și septuagenarii erau exonerati de plata amenzii, uneori și absenții beneficiind de aceeași indulgență [37].

Se avea în vedere și distincția între ipotezele în care persoana juridică răspundea în calitate de autor, iar persoanele fizice în calitate de complici și ipoteza în care calitatea de autor se reținea în sarcina persoanelor fizice, entitatea colectivă fiind doar instigator sau complice. Reținerea calității de autor atrăgea întotdeauna și un tratament sancționator diferit de cel aplicabil complicelui.

În cazul sancționării unei provincii, Bartolus considera că nu este vorba despre o răspundere penală, ci despre o răspundere colectivă, admitându-se posibilitatea sancționării tuturor membrilor, indiferent dacă au participat sau nu la comiterea delictului [38].

Post-glosatorii s-au preocupat și de editarea cazului aplicării mai multor sancțiuni pentru aceeași faptă, pentru persoanele fizice vinovate de comiterea infracțiunii.

Asupra persoanelor care au comis nemijlocit infracțiunea se răsfrângea atât sancțiunea aplicată acestora, ca persoane fizice, cât și sancțiunea aplicată persoanei juridice. Astfel, persoanele fizice erau sancționate atât ca participanți la săvârșirea infracțiunii, cât și ca membri ai persoanei juridice vinovate. Totuși, post-glosatorii nu au admis că răspunderea penală a persoanei juridice înlătură orice răspundere a persoanelor fizice, ci s-a încercat rezolvarea problemei în discuție, atribuind persoanei juridice și persoanelor fizice calități diferite – autor și, respectiv, instigator sau complice – în funcție de natura proprie sau improprie a infracțiunii comise [39].

Sub aspect procedural, procesul intentat unei persoane juridice se desfășura în fapt împotriva procuratorului colectivității sau împotriva unui reprezentant desemnat în mod special în acest scop. În lipsa unui reprezentant desemnat era citată *universitas*, în întregul ei, sau administratorul acesteia.

Teoria dezvoltată de post-glosatorii s-a aflat la baza doctrinei, legislației și jurisprudenței din Europa continentală până la sfârșitul sec. al XVIII-lea.

Viața politică din Evul mediu s-a întemeiat pe ideea că toate comunitățile de ordin public sau privat trebuie să răspundă, inclusiv în plan penal, de actele membrilor lor.

Orice colectivitate laică sau religioasă era supusă atât legii civile, cât și legii penale [40].

Comunele și asociațiile aveau aceeași natură, presupunând prezența unui ansamblu de persoane strâns legate unele de altele, care se bucură de privilegiile comune și sunt ținute împreună de îndeplinirea aceluiași obligații, având ca finalitate asigurarea pentru membrii lor a libertăților primordiale, securitatea muncii și a comerțului, precum și justiție echitabilă.

Cea de-a doua categorie importantă de persoane juridice o constituiau ordinele religioase și asociațiile profesionale, la fel ca și comunele, și aceste persoane juridice asociative putând face obiectul unei condamnări penale.

Breslele erau tratate din punct de vedere penal la fel ca și comunele, deoarece breasla era o asociație a tuturor artizanilor dintr-un oraș care aveau aceeași meserie. La fel ca și comuna, breasla avea propriile sale legi, privilegiile, magistrați și venituri, putându-se afirma că este o comună la scară mai mică [41]. Și sancțiunile aplicate breslelor erau similare celor dispuse în cazul comunelor.

Chiar și universitățile făceau uneori obiectul unei condamnări penale.

Autorii și practicienii din Evul mediu nu au mai dat importanță naturii juridice a entităților colective, constatând că acestea au o existență de fapt, putând comite infracțiuni și fiind pasibile de aplicarea unor pedepse [42].

În plan legislativ, cel mai important act normativ anterior Revoluției franceze, care privea persoanele juridice, a fost Ordonanța franceză privind justiția penală din 1670, care codifică practicile franceze din secolul al XVII-lea și confirmă teoria curentă în epocă, potrivit căreia persoanele juridice pot comite infracțiuni și pot fi sancționate pentru actele lor ilicite.

Răspunderea instituită prin Titlul XXI al Ordonanței era o răspundere proprie a persoanelor juridice, și nu o răspundere a indivizilor care le compuneau.

Ordonanța institua cumulul răspunderii penale a persoanei juridice și a persoanelor fizice care au participat la comiterea aceleiași infracțiuni, fiind prevăzute sancțiuni și pentru persoanele fizice „autori principali ai crimei sau complici ai acestora” [43].

Cu privire la sancțiunile aplicabile persoanelor juridice, art.4 al Titlului XXI prevedea „repararea prejudiciului, daune interese, amenda, retragerea privilegiilor, precum și alte sancțiuni menite să marcheze în mod public pedeapsa aplicată pentru comiterea infracțiunii” [44].

Alături de sancțiunile prevăzute expres de textul legal, practica a cunoscut și aplicarea unor măsuri ca amenda onorabilă, confiscarea patrimoniului, schimbarea formei de organizare și conducere, demolarea zidurilor și fortificațiilor, astuparea șanțurilor de apărare, instituirea unor slujbe pentru odihna sufletului celui ucis în timpul răscoalei, un semn exterior pe veșmintele de ceremonie atestând pedeapsa aplicată persoanei juridice pentru infracțiunea comisă [45].

Totodată, instanța putea să dispună dizolvarea persoanei juridice cu titlu de sancțiune penală, dar o asemenea pedeapsă nu putea fi pronunțată decât cu aprobarea expresă a Regelui [46]. O astfel de autorizare era necesară și în cazul aplicării altor pedepse care, prin consecințele lor, interesau direct ordinea publică și politică a statului, de pildă, demolarea zidurilor de incintă ale unui oraș.

Ordonanța reglementa în detaliu modul de desfășurare a procesului intentat persoanelor juridice, pornind de la constatarea că acestea sunt ființe imateriale, care nu pot compărea în persoană în fața instanței, fiind reglementate modalitățile în care acestea puteau fi reprezentate. Persoana juridică avea dreptul să-și desemneze un curator care să o reprezinte în cadrul procedurii, în baza unei procuri speciale. Dacă persoana juridică nu proceda la desemnarea curatorului în termenul stabilit de judecător, acesta putea alege un reprezentant pentru persoana juridică, urmând a-i notifica acesteia alegerea făcută. Reprezentantul numit de judecător trebuia să facă parte din corporația căreia i se intenta procesul, acesta depunând jurământ înaintea interogatoriului, participând la confruntări cu martorii, numele său apărând în toate documentele procedurale, mai puțin în dispozitivul hotărârii de condamnare, care nu se pronunța împotriva reprezentantului, ci împotriva persoanei juridice [47].

Aceste principii stabilite de Ordonanța din 1670 au guvernat materia răspunderii penale a persoanelor juridice până la Revoluția de la 1789, în acord cu doctrina majoritară, care în tot acest interval de timp a continuat să apere principiul responsabilității penale a entităților colective, generat de teoria realității persoanei juridice (teoria organică).

Principalul exponent al teoriei realității persoanei juridice (teoria organică) a fost O.Gierke, acesta aducând o nouă fundamentare doctrinară cu privire la natura persoanelor juridice, care să permită afirmarea răspunderii penale a acestora [48]. Gierke considera persoana juridică, la fel ca și individul, o unitate vitală de corp și suflet, care poate transforma într-o faptă ceea ce dorește. De vreme ce există un scop unitar și o voință unitară, se creează o dependență reciprocă și se formează o legătură organică ce nu se deosebește decât prin intensitate de legătura biologică existentă între celulele unui corp organizat. Unitatea de scop și voință constituie pentru colectivitate un principiu de viață comună, analog cu ceea ce constituie viața pentru corpul omenesc [49]. Și teoria organică, respectiv, a realității persoanei juridice, acceptă implicit ideea că un subiect de drept trebuie să fie o persoană dotată cu corp și suflet și încearcă să identifice aceste elemente în cazul persoanei juridice.

E.Zitelmann considera că persoana juridică dispune de o voință unitară compusă din voințele fiecăruia dintre membrii săi, „corpul unei persoane fiind o caracteristică irelevantă pentru personalitatea sa, aceasta depinzând de voința eficace pe care o are” [50].

Teoriile civiliste cu privire la natura juridică a entităților colective au avut efect și asupra doctrinei penale, care a readus în discuție problema răspunderii penale a acestora. Astfel, teoria personalității reale a asociației, dezvoltată de Gierke, care permitea considerarea persoanelor juridice ca fiind capabile atât de voință, cât și de acțiune, a constituit un reper important pentru autorii care, contrar doctrinei dominante și a legislației din epocă, au încercat să acrediteze ideea răspunderii penale a persoanelor juridice (F.Von Liszt, A.Mestre, E.Hafter și R.Busch).

Problematika răspunderii penale a persoanelor juridice s-a aflat pe agenda de lucru a unor reuniuni internaționale. Astfel, în 1892, la Congresul de antropologie criminală de la Bruxelles, G.Tarde susține că extinderea fenomenului de asociere va determina din ce în ce mai mult consacrarea unei solidarități de orice natură în infracțiune și sancționare [51].

Un moment important în cristalizarea argumentelor în favoarea consacrării răspunderii penale a persoanelor juridice l-a constituit Congresul Asociației Internaționale de Drept Penal desfășurat în 1929 la București, asociație care a avut ca membru fondator și președinte pe penalistul român Vespasian Pella. Rezoluția adoptată cu acest prilej, „considerând că ordinea legală a oricărei societăți poate fi grav afectată când activitatea persoanelor juridice constituie o violare a legii penale”, recomandă stabilirea în dreptul penal intern a unor măsuri eficace de apărare socială împotriva persoanelor juridice atunci când este vorba despre infracțiuni săvârșite pentru a satisface interesul colectiv al acestora sau cu mijloace furnizate de ele. A fost expus și punctul de vedere, potrivit căruia aplicarea acestor măsuri de apărare socială nu trebuie să excludă posibilitatea angajării răspunderii penale individuale, pentru aceleași infracțiuni, a persoanelor fizice care dețin administrarea sau direcția persoanei juridice sau care au comis infracțiunea cu mijloace furnizate de persoana juridică [52].

Bibliografie:

1. Beleiu Gh. Drept civil român. Ediția a VII-a revăzută și adăugită de Marian Nicolae și Petrică Trușcă. - București: Universul Juridic, 2001, p.424.
2. Ibidem, p.434.
3. Costin M. Răspunderea juridică în dreptul Republicii Socialiste România. - Cluj: Dacia, 1974, p.19.
4. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București: All, 1997, p.311.
5. Leroy-Claudiel R-M. Le droit criminel et les personnes morales de droit privé: teză. - Nancy, 1987, p.26.
6. Dejemeppe B. Responsabilité pénale des personnes morales // Annales de droit de Louvain, 1983, p.70. În același sens: Legros R. Observations sur le rapport de juin 1978 de la Commission pour la revision du Code penal // Journal des Tribunaux. - 1980. - P.24.
7. În același sens *a se vedea* și: Dogaru M., Dogaru G. Caracterul real al persoanei juridice // Revista Economică. - 2007. - Nr.6(37). - P.91.
8. Mohamed El Sayed K.E. Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales, p.271.
9. Bacigalupo. La responsabilidad penal de las personas jurídicas. - Barcelona: Bosch, 1998, p.43.
10. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, teză, Paris, 1899, p.34.
11. Et ideo, sive singularis sit persona, quae metum intulit, vel populus, vel curia, vel collegium, vel corpus, huic edicto locus erit apud G. Richier, De la responsabilité pénale des personnes morales, p.44.
12. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.43; Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.46.
13. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.47.
14. Nunquam curiae a provinciarum rectoribus generali condemnatione mulentur.
15. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.46; Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.43.
16. Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.43.
17. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.18; Bouvier E. De la responsabilité pénale et civile des personnes morales en droit français. Imprimerie Nouvelle. - Lyon, 1887, p.143.
18. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.19.
19. Potrivit sistemului compoziției, răzbunarea fizică era înlocuită cu obligația de plată a unei sume de bani în favoarea victimei sau a familiei acesteia.
20. Saleilles R. L'individualisation de la peine. - Paris: Librairie Félix Alcan, 1927, p.26.
21. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.21; Bouvier E. De la responsabilité pénale et civile des personnes morales en droit français, p.144-146. Pentru o dispoziție similară în dreptul anglo-saxon, *a se vedea* Saldaña Q., Capacidad criminal de las personas sociales (doctrina y legislacion), p.99.
22. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.24.
23. Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.45.
24. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.27.
25. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.53; Mohamed El Sayed K.E. Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales, p.116.
26. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.28; Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.46.
27. Gebara A. La responsabilité pénale des personnes morales en droit positif français: teză. - Paris, 1945, p.7.
28. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.33.
29. Ibidem, p.34; S. Bacigalupo, La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.53; Valeur R. La responsabilité pénale des personnes morales dans les droits français et anglo-américains avec les principaux arrêts faisant jurisprudence en la matière, p.12.
30. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.55.
31. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.96; Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.96; Valeur R. La responsabilité pénale des personnes morales dans les droits français et anglo-américains avec les principaux arrêts faisant jurisprudence en la matière, p.12.
32. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.35.
33. Ibidem, p.38-39; Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.57; Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.53.
34. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.99.
35. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.56.
36. Ibidem.
37. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.46.
38. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.57.

39. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.38.
40. Ibidem, p.40.
41. Levasseur E. Histoire des classes ouvrières en France, *apud*: Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.42.
42. Gebara A. La responsabilité pénale des personnes morales en droit positif français, p.10.
43. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.72-73; Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.48.
44. Ibidem, p.73; Ibidem, p.49; Mohamed El Sayed K.E. Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales, p.158.
45. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.122; Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.73.
46. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.73. Soluția răspundea și principiului simetriei, dat fiind că la data aprobării Ordonanței, autorizarea Regelui era necesară pentru crearea oricărei persoane juridice. Astfel, potrivit unui edict din 1666, „pe viitor nu se poate crea nici un stabiliment al unui colegiu, mănăstiri, comunități religioase sau laice fără permisiunea noastră (a Regelui) expresă” *A se vedea*: Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.50.
47. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.74; Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.49; Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.122; Mohamed El Sayed K.E. Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales, p.158.
48. *A se vedea*: Dogaru M. Evoluția ideii de răspundere penală a persoanelor juridice în perioada codificărilor moderne // *Scientia*. - 2005. - Nr.10. - P.86
49. *A se vedea*: Stăncescu St. Studiu asupra responsabilității penale a persoanelor juridice, p.31; Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.66.
50. *A se vedea*: Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.68.
51. *A se vedea*: Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.147
52. *Revue internationale de Droit pénalé*. - 1930. - P.7.

Prezentat la 29.06.2009